

DR. RITTER KRISZTIÁN

A helyi fejlesztés esélyei – agrár foglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon

Bevezetés

A világgazdaságban lejátszódó folyamatok, a globalizáció sokat vitatott, de tagadhatatlanul érvényesülő hatásai, az európai gazdaság térszerkezetének átrendeződése az utóbbi évtizedekben a területi politika felértékelődéséhez vezettek, és a területi egyenlőtlenségek mérséklését szolgáló célok mellett egyre nagyobb súllyal szerepelnek az európai gazdasági tér versenyképességének erősítését szolgáló intézkedések (Dicken 2003, Horváth 2006, Lengyel 2003). A globalizáció és az új térformáló erők hatásai az egyes régiókban, kistérségekben és a településrendszer különböző elemeiben eltérően érvényesülnek, nagyfokú különbségeket mutatnak (Horváth 2001), így az azokhoz való alkalmazkodás feltételei, esélyei is jelentősen differenciáltak. Miközben előtérbe kerültek azok a közvetett módszerek és eszközök, amelyek elsősorban a vállalatok, beruházások, szolgáltatások versenyelőnyeit meghatározó háttérfeltételekre, a – nemzetközi szintig terjedő – versenyképességet¹ befolyásoló környezet tényezőinek javítására irányulnak, megváltozott, felértékelődött a lokalitás, a helyi tényezők szerepe. Előtérbe kerültek a térségek adottságai, potenciáljai, amelyek a fejlesztésekhez mint belső erőforrások állnak rendelkezésre, és megfelelő körülmények közt aktivizálhatók (Káposzta 2007, Kulcsár 2008, Swinburn et al. 2004). Ezen erőforrások megléte, állapota, aktivizálhatósága alapvetően befolyásolja egy adott téregység helyzetét, lehetőségeit. Külön ki kell emelni a tudás² és a humán tőke szerepét, amely az utóbbi évtizedekben a *tudásalapú gazdaság*, a *tudástársadalom* fogalmak elterjedéséhez vezetett (lásd OECD 1996), és amely alapvetően befolyásolja a térségek fejlesztési lehetőségeit, a globalizációhoz való alkalmazkodást, illetve végső soron a területi egyenlőtlenségek alakulását (Enyedi 2004, Rechnitzer és Smahó 2005).

A gazdaság alakítótényezőinek, alapvető folyamatainak másik lényeges eleme a vidék fogalmának megerősödése, átalakulása, új szerepe is, hiszen a fejlett országokban az már jó ideje teljesen új társadalmi és gazdasági dimenziót fejez ki. Ennek külső megnyilvánulása az agglomerációk környékén tapasztalható egyre tömegesedő vidékreköltözés, a nagyvárosok lakosságának csökkenése, a vidék megszépülése, újjárendezése, gazdasági fejlődése (EDA 2007, OECD 2006). Emellett, mint a mezőgazdasági termelés és élelmi-

¹ A fogalom a szakirodalomban általánosan használt értelemben a megváltozott, globális feltételekhez való alkalmazkodás képességét jelenti. Fő célja a viszonylag magas jövedelem és magas foglalkoztatottsági szint megteremtése, az adott terület lakosságának életszínvonal-növelése (EC 1999, Lengyel 2003).

² Fontos megjegyezni, hogy a tudás nemcsak a legkorszerűbb, csúcstechnológiai ismereteket jelenti (s így nemcsak nagyvárosokban lehet jelen), hanem a hagyományos iparágakban, a mezőgazdaságban, különböző szolgáltatásokban különleges minőség előállítására képes „kézműves” tudást is (Cséfalvay 1999).

szer alapanyag előállítás fő helyszíne, a vidék kitüntetett szerepet játszik az Európai Unió agrárpolitikájához kapcsolódva is. Ugyanakkor, az újfajta értékek hangsúlyozása ellenére, nem tekinthetünk el azoktól a problémáktól (elnéptelenedés, a munkalehetőségek beszűkülése, fokozódó szociális terhek, az alapvető szolgáltatások elérhetőségének kérdése stb.), melyek a rurális területek sokszor súlyos gondját jelentik (OECD 2006, SERA 2006). Ehhez nagymértékben hozzájárul, hogy a mezőgazdaság szerepe a foglalkoztatásban csökken. *A mezőgazdaság ezen szerepvesztése következtében fellépő munkanélküliség jelentősen gerjeszti, erősíti a vidéki térségek hátrányait.*

Ehhez kapcsolódó fontos probléma, hogy bár az általános megközelítések alapján a sajátos vidéki értékek és helyi erőforrások versenytényezőt jelenthetnek az érintett térségeknek, az EU területi politikáinak és támogatásainak ellenére alig változtak a területi egyenlőtlenségek az unióban. Ez utolérhető regionális léptékben (Nagy és Káposzta 2008, Novák és Papdi 2007, Szabó 2006), a közösség vidéki térségeiben (Mitra és Yemtsov 2006), egyes nemzetállamok szintjén (Commission for Rural Communities 2008), valamint a hazai vidék, a falvak és a szegénység tekintetében (Laki 2007) is. Ráadásul, a globalizáció során fellépő térbeli gazdasági sűrűsödésből, az ennek hatására növekvő területi egyenlőtlenségekből adódó negatív következményeknek a hátrányos helyzetű vidéki térségek fokozottan ki vannak téve, és Madarász (2000) szerint a hátrányok legtöbbször csak halmozódnak a piaci automatizmusok hatására. *A fenti tényezők a fejlesztésekkel kapcsolatos politikák, elméletek és modellek, valamint azok hátrányos helyzetű vidéki térségekben történő effektív alkalmazhatósága közti ellentmondást sejtetik.*

Magyarországon is kitüntetett figyelmet kaptak a lokális, belső eredetű erőforrások, ugyanakkor – miközben a térszerkezeti differenciálódást nagyban befolyásolják az öröklött problémák, melyek a korábbi gazdasági struktúrából, foglalkoztatási szerkezetből adódnak – nem minden esetben vannak meg az alapvető feltételek egy-egy terület „önálló” gazdasági-társadalmi fejlődéséhez, fejlesztéséhez. Miközben talán visszafogottabban, de hazánkban is megfigyelhető a vidék szerepének, funkcióinak újraértékelése, napjainkig fő feladat maradt az elmaradott, hátrányos helyzetű, vidéki területek talpra állítása. Nem hagyhatók figyelmen kívül az agrárgazdaság nehézségei sem, amelyek a vidékpolitika sokszor felmerülő és sokat vitatott problémáját is képezik. Az agrárium szerepének csökkenését kísérő egyik lényeges jelenség a korábbi mezőgazdasági munkaerő kiszorítása a munkaerőpiacról, illetve ennek a kedvezőtlen szerkezetű humán erőforrásnak a gazdaság más ágazataiba történő átáramlási nehézségei. Ezt tovább fokozza majd, hogy az unió előrejelzése (SERA 2006) szerint várhatóan még további jelentős mennyiségű dolgozó fogja elhagyni az ágazatot 2014-ig.

Korábbi kutatások fényében valószínű, hogy a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepének csökkenése, a korábbi agrárfoglalkoztatottak kedvezőtlen struktúrája, egyéb munkahelyek hiánya, a lokális erőforrások és lehetőségek szűkössége, számos hazai vidéki területen jelentős és tartós, mezőgazdasági eredetű munkanélküliséget eredményezett, amely hozzájárult, hozzájárul a területi különbségek fokozódásához. A szakirodalomban megfogalmazott elméletek és alapelvek tükrében feltételezhető, hogy az új folyamatokhoz való alkalmazkodást, a regionális és vidékfejlesztési politikák alapelveinek való

megfelelést, a probléma megoldását, felszámolását, a humán erőforrásra épülő helyi (gazdaság)fejlesztés³ korlátai erősen megnehezítik.

Fentiekből kiindulva, az ismertetésre kerülő szekunder kutatás fő célja az volt, hogy egy hosszabb távú – a vidékfejlesztés cél-, eszköz- és forrásrendszerének alkalmasságát, hatását, a fejlesztési modellek adaptálhatóságát, a hátrányos helyzetű vidéki térségek helyi fejlesztésének lehetőségeit vizsgáló – primer kutatás kiindulópontjaként feltérképezze, a területi egyenlőtlenségek alakulásával összevesse hazánk *agrár foglalkoztatási válság*⁴ sújtotta vidéki területeit. Azokat, amelyek magas és tartós, mezőgazdasági eredetű regisztrált munkanélküliséggel jellemezhetők. Továbbá, hogy a helyi, illetve endogén fejlesztéssel kapcsolatos elméletek tükrében, a területi egyenlőtlenségek alakulásával összevetve megvizsgálja azok fejlesztésének, új folyamatokhoz való alkalmazkodásának egyáltalán az esélyeit. Mindezek során nem az aktuális helyzet volt a mérvadó⁵, hanem az uniós csatlakozást megelőző időszak (1990–2003), illetve az EU vidék- és területpolitikájához igazodni kényszerülő kistérségeknek közvetlenül a csatlakozást megelőző kiindulóállapota (2003). A vizsgálatok kistérségi szintre helyezését a kutatás döntően vidékfejlesztési aspektusa, valamint a lokális gazdaságfejlesztéssel és versenyképességgel foglalkozó szakirodalom erősödő kistérségi orientációja indokolta (többek közt Huovari et al. 2002, Lukovics és Kovács 2008, Ottaviano és Pinelli 2006, Wong 2002), de szerepe volt benne a helyi és a vidékfejlesztés párhuzamba állításának is (például Moseley 2003).

Mezőgazdasági eredetű, tartós munkanélküliséggel sújtott vidéki területek

Az első cél annak megállapítása volt, hogy melyek azok a kistérségek Magyarországon, amelyeket a rendszerváltás és a piacgazdaságra történő átmenet a mezőgazdasági munkaerő szempontjából a legkedvezőtlenebbül érintett. A kutatás a mezőgazdasági foglalkozásúak csökkenésének vizsgálatából indult ki (erre vonatkozóan megbízható és teljes körű adatokat a népszámlálások tartalmaznak), ehhez járult a mezőgazdaságból kikerült munkanélküliek számbavétele is. A kutatás összességében figyelembe vette:

1. a mezőgazdasági foglalkozásúak arányának csökkenését (az 1990. és 2001. évi népszámlálások adatai alapján);
2. a mezőgazdaságból adott évben kiszorult regisztrált munkanélküliek (továbbiakban mezőgazdasági vagy agrár-munkanélküliek) arányát (Foglalkoztatási Hivatal, korábban Országos Munkaügyi és Módszertani Központ – (OMMK) 1990–2003. évi adatai alapján);
3. a tartósan – 12 hónapnál régebben – regisztrált mezőgazdasági munkanélkülieknek az arányát (az OMMK 1990–2003. évi adatai alapján).

3 Jelen keretek közt leegyszerűsítve, a helyi gazdaságfejlesztés a tágabb értelmű helyi fejlesztés részének tekinthető, ám a kettő közt alapelveit tekintve nincs különbség (a témáról részletesebben lásd Puljiz 2004).

4 Magas és tartós, mezőgazdasági eredetű regisztrált munkanélküliség.

5 Ezért a vizsgálat a 2003. december 31-ig érvényes kistérségi besorolás alapján készült el, az eredményeket is aszerint közli. Fontos azonban megjegyezni, hogy az azóta történt besorolási változások nem befolyásolták számottevően a vizsgálatban lehatárolt térségeket, így a főváros torzító hatásait kizáró kutatás eredményei érvényesnek tekinthetők a jelenlegi, 174 kistérséget tartalmazó rendszerben is.

A háromféle szempont összefésülésével meghatározhatók azok a területek, ahol egyrészt jelentősen csökkent a vizsgált időszakban a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya (ami önmagában még nem tekinthető válságjelzőnek), másrészt ez nagyobb arányú, folyamatosan, és tartósan is jelentkező regisztrált agrár-munkanélküliséget eredményezett (a regisztrációban nem megjelenő, nehezen becsülhető munkanélküliséggel jelen vizsgálat nem számolt). Ezek a kistérségek „*agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő területek*”-ként azonosíthatók (1. ábra).

1. ábra

Agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő kistérségek, 2003*

* Bácsalmási, Baktalórántházi, Barcsi, Berettyóújfalui, Csurgó, Enyingi, Fehérgyarmati, Jánoshalmi, Kisbéri, Nagyatádi, Polgári, Sásdi, Sellyei, Siklósi, Szeghalomi, Vásárosnaményi, Vasvári és Zalaszentgróti kistérségek. Forrás: Ritter (2008).

Azt a 18 vidéki kistérséget választottuk ki, amelyekben a vizsgált mutatók mindhárom esetben a felső negyedbe (kvartilisbe) estek. Bár ezek a térségek nem alkotnak egységesen összefüggő területet, bizonyos mértékig koncentráltan, az ország északkeleti, keleti, valamint délnyugati részében jelennek meg, döntően határ menti, illetve belső perifériákként.

Agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek

A mezőgazdasági munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek közti – kistérségi szintű – összefüggés vizsgálata első lépésben faktorelemzéssel történt. A vizsgálathoz a fontosnak tartott mutatók értékeit kistérségekre aggregáltuk. Az alapadatok forrása a 2001. évi népszámlálás és a vizsgált időszak utolsó évére (2003) vonatkozó T–STAR adatbázis volt. Ezek egészültek ki két átvett mutatóval, a humán erőforrás fejlettségét jelző, hazai viszonyokra adaptált Human Development Index-el (HDI) (Obádovics – Kulcsár 2003) és a kistérségek komplex elérhetőségét jelző mutatóval (a Terra Stúdió számításai – lásd Faluvégi 2004). Az eredeti változócsoport leszűkítésével a faktorelemzéshez végül felhasznált mutatók köre az alábbi:

Lakónépesség, demográfia, népmozgalom, településszerkezet: (1) népsűrűség, (2) a 60 évesnél idősebbek aránya, (3) a városi népesség aránya, (4) az 1000 lakosra jutó természetes szaporulat, (5) az 1000 lakosra jutó vándorlási egyenleg, (6) az 1990. és a 2001. évi népszámlálás közti természetes szaporulat 1000 lakosra jutó évenkénti átlaga, (7) az 1990. és a 2001. évi népszámlálások közti vándorlási különbözet 1000 lakosra jutó évenkénti átlaga, (8) népességváltozás 1990 és 2003 közt (1990 = 100%), (9) az aprófalvak aránya.

Infrastruktúra, fejlettség, gazdaságszerkezet, adózás: (10) az épített lakások aránya, (11) az 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma, (12) az 1000 lakosra jutó vendégéjszakák száma, (13) az 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi üzletek száma, (14) az 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma, (15) az 1000 lakosra jutó működő egyéni vállalkozások száma, (16) az 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágakban, (17) az 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban, (18) az összes működő vállalkozásból a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágakban működők aránya, (19) az összes működő vállalkozásból a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban működők aránya, (20) a működő vállalkozások sűrűsége, (21) a működő egyéni vállalkozások sűrűsége, (22) a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágakban (A+B) a működő vállalkozások sűrűsége, (23) a működő vállalkozások sűrűsége a C+D+E gazdasági ágakban, (24) a működő vállalkozások sűrűsége az F gazdasági ágban, (25) a működő vállalkozások sűrűsége a G gazdasági ágban, (26) a működő vállalkozások sűrűsége a H gazdasági ágban, (27) a működő vállalkozások sűrűsége az I gazdasági ágban, (28) a működő vállalkozások sűrűsége a K gazdasági ágban, (29) az 1000 lakosra jutó, 2002. évi személyi jövedelemadó, (30) az 1000 lakosra jutó 2002. évi helyi adóbevétel.

Foglalkoztatás (2001), végzettség: (31) a foglalkoztatottakból az ingázók aránya, (32) az 1000 lakosra jutó helyben foglalkoztatott, (33) az ugyanazon településen lakók és dolgozók körében a 29 évesnél fiatalabbak aránya, (34) az ugyanazon településen lakók és dolgozók körében az 50 év felettiek aránya, (35) az ugyanazon településen lakók és dolgozók körében az érettségi nélküliek aránya, (36) az ingázók körében az érettségi nélküliek aránya, (37) a 7 évesnél idősebbek közt a felsőfokú végzettségűek aránya, (38) átlagos elvégzett osztályszám, 2003.

Munkanélküliség, segélyezés: (39) az 1000 lakosra jutó szociális segélyezettek száma, (40) az 1000 lakosra jutó regisztrált munkanélküliek száma, (41) a regisztrált munkanélküliek körében a tartósan munkát keresők aránya, (42) a regisztrált munkanélküliek körében a nyolc osztályt sem végzettek aránya, (43) az 1000 lakosra jutó, jövedelempótló támogatásban részesülők száma.

Komplex mutatók (2002): (44) humán fejlettségi index (HDI), (45) az elérés komplex mutatója.

Az analízis azt mutatta, hogy a legnagyobb magyarázó erővel bíró változó az iskolai végzettség (átlagos osztályszám) és a személyi jövedelemadó alapjául szolgáló jövedelem, tehát a térségi különbségek alakulásában ezek a legmeghatározóbbak. Ez egybevág a szakirodalommal, hiszen Faluvégi (2004) közlése alapján ezen mutatók az 1990-es évek elejétől végzett, térségi és települési matematikai-statisztikai vizsgálatokban minden

esetben az élen szerepeltek. A mutatók segítségével lefuttatott faktorelemzés során nyert nyolc főfaktor az eredeti változók információtartalmának (szórásnégyzetének) 85,4%-át magyarázza. A faktorok elnevezése a bennük helyet foglaló alapmutatók, illetve azoknak a faktorhoz való pozitív vagy negatív hozzájárulása (faktorsúly) alapján történt (1. táblázat).

1. táblázat

A területi különbségeket leíró faktorok és azok információtartalma

Faktor (és jelölése)	Rotált faktorok			A faktorban szereplő mutatók
	sajátérték	szórás, %	kumulált szórás, %	
Gazdasági dinamizmus (F1)	11,46	22,48	22,48	1, 10, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28
Szociális helyzet és fejlettség (F2)	10,63	20,84	43,31	11, 14, 15, 29, 30, 32, 39, 40, 41,
Képzettség (F3)	5,57	10,93	54,24	42, 43, 44, 45
Idegenforgalom, turizmus (F4)	4,41	8,65	62,89	35, 36, 37, 38
Fiatalosság (F5)	3,52	6,90	69,79	12, 13, 17, 19
Népességnövekedés (F6)	3,39	6,64	76,44	2, 4, 6, 34
Urbanizáltság (F7)	2,83	5,55	81,99	5, 7, 8
Agrárkitettség (F8)	1,75	3,42	85,41	3, 9, 31, 33
				16, 18, 22

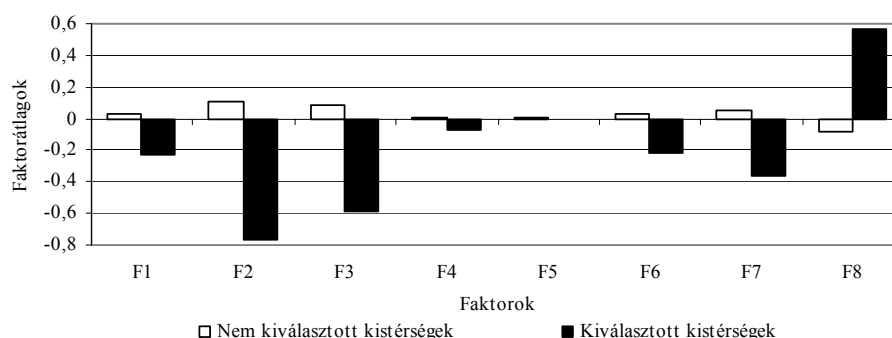
Mejegyzés: A faktorokban szereplő mutatók elnevezését lásd a korábbi részletes felsorolásban!

A faktorstruktúra alapján látható, hogy a kistérségi szintű területi különbségeket a térségek dinamizációját jellemző népesség- és gazdaságsűrűsödésben, a helyi gazdaság teljesítőképességében, a szociális ellátórendszerek leterheltségében, a humán erőforrás jellemzőiben (kiemelten: a képzettségben), a településszerkezetben, továbbá a mezőgazdaságnak való kitettségben kell keresni.

Az agrárfoglalkoztatási válság területi egyenlőtlenséggel való összefüggésének elemzése első megközelítésben a faktorelemzés során nyert nyolc faktor mentén hajtható végre. Összehasonlítva a térségcsoportokat (2. ábra), a kiválasztott 18 kistérség faktorátlagai – az agrárkitettség (F8) kivételével – minden esetben gyengébb eredményt mutattak a többi kistérséghez képest.

2. ábra

Faktorátlagok a kiválasztott és a nem kiválasztott kistérségek csoportjában

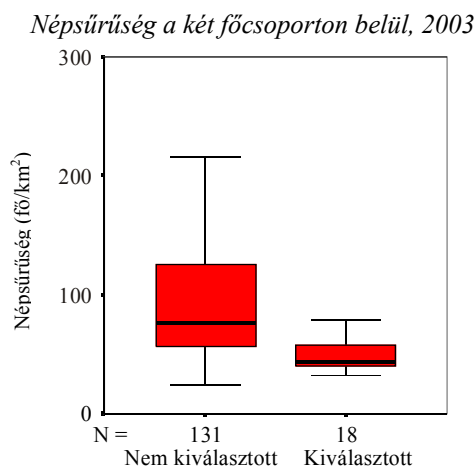

A faktorok elnevezését lásd az 1. táblázatban!

Diszkriminanciaanalízis alapján kijelenthető: az agrárfoglalkoztatási válság sújtotta területekre szignifikánsan – a többi térséghez képest – kedvezőtlen szociális helyzet és fejletlenség (F2), képzetlen humán erőforrás (F3) és jelentős mezőgazdaságra utaltság (F8) jellemző. A faktorokban összesűrített információk mögött meghúzódó jellegzetességek tisztázására, a mezőgazdasági munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek közti összefüggés további elemzésére szolgált az eredeti alapmutatók mentén alkalmazott leíró statisztika és diszkriminanciaelemzés alkalmazása. A következőkben kizárólag a legfontosabb, szignifikáns eltérést produkáló mutatók ismertetésére és a belőlük levonható megállapítások ismertetésére kerül sor.

A 18 kiválasztott térség népsűrűsége jóval alacsonyabb (Sig. = 0,000), mint a többi kiválasztott térségben (3. ábra). A kiválasztott csoport mutatóértékei 75%-ban a nem kiválasztott térségek⁶ alsó kvartilise (25%) alá esnek, ami jelzi, hogy az ország legritkábban lakott térségeiről van szó.

3. ábra

Megjegyzés: A dobozdiagram (boxplot) az eloszlás alakját, szimmetriáját és a kiugró értékeket szemléltető ábra. A változó értékei a függőleges tengelyen vannak. A sötétszürke doboz teteje a felső, a doboz alja pedig az alsó kvartilist jelenti. A doboz hossza ezek különbsége, a kvartiliseltérés. A mintaértékek fele tehát a dobozba esik. A dobozon belüli vonal a medián. Az ábrán feltüntetettek a kiugró és az extrém értékek. Egy mintaérték akkor kiugró, ha több mint másfél dobozhossznyira van a felső kvartilistől felfelé, vagy az alsótól lefelé. Extrém értékről akkor beszélnek, ha az említett távolságok a háromszoros dobozhosszt meghaladják. Itt és a továbbiakban a kiugró és az extrém értékeket nem ábrázoltuk.

A népsűrűség fontosságát és szerepét övező vitákhoz fontos adalékul szolgálhatnak az eredmények. Lényeges hangsúlyozni, hogy a népsűrűség nemcsak területi indikátornak alkalmas, de – összevetve a hazai és nemzetközi szakirodalomban megemlített „ördögi körrel” (G. Fekete 2006, OECD 2006) – a további folyamatokat is befolyásoló tényező. Ezzel kapcsolatban elsősorban az alacsony népsűrűségnek a beruházások és szolgáltatások megtelepedését, működését, megtartását akadályozó szerepét kell kiemelni.

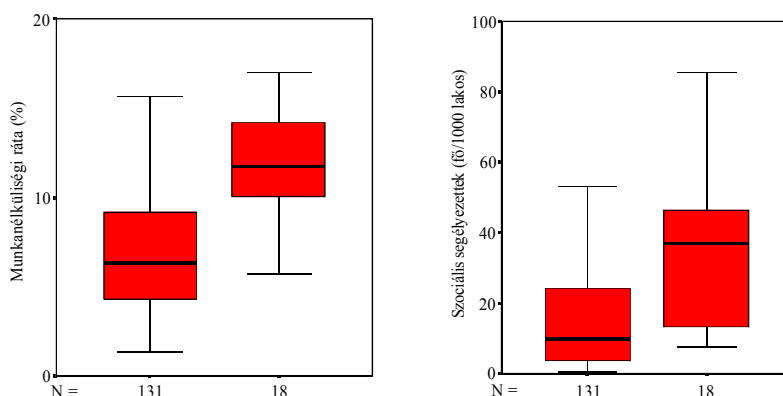
A szociális helyzet kapcsán a – nem csak mezőgazdasági eredetű – munkanélküliek és a szociális segélyezett arányát, számát összehasonlítva megállapítható, hogy a kivá-

⁶ Az egyszerűség kedvéért a kiválasztással képzett csoportokat a dobozdiagramokon ezután a csoportok elemszáma jelzi. Vagyis a „nem kiválasztott” térségek jelölése a 131, a „kiválasztott” térségek jelölése a 18 lesz.

lasztott területek 2003-ban határozott és szignifikáns (Sig. = 0,000) lemaradást mutatnak (4. ábra).

4. ábra

Munkanélküliségi ráta és szociális segélyezés a két csoportban, 2003

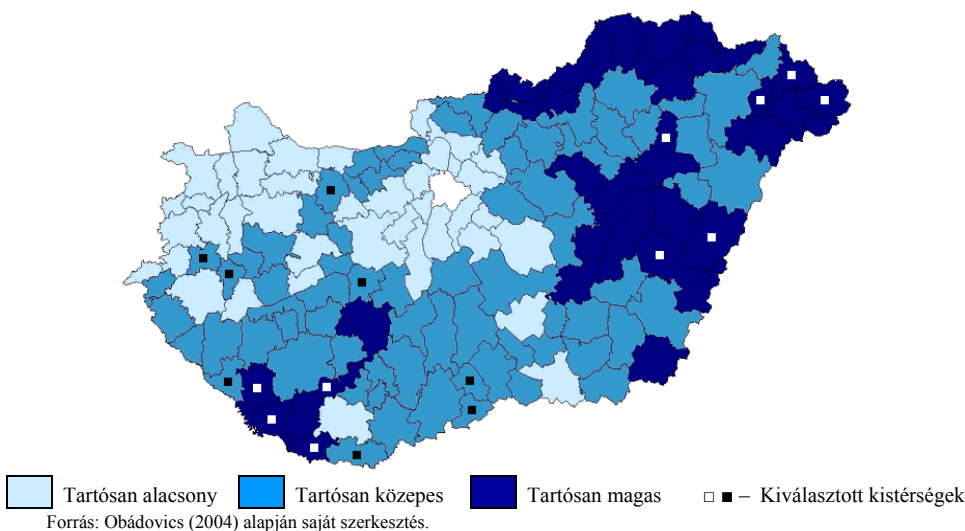

A munkanélküliséget tekintve a 18 kistérség abszolút értelemben is általában a legrosszabb mutatókkal rendelkezik, a szociális segélyezettek 1000 lakosra jutó száma pedig kétszeres átlagot (34,9) mutat a 131 tagú csoport értékéhez (16,9) képest.

A vizsgált időszakban (1990–2003) – a munkanélküliség tartósságának szempontjából – az agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő területek közül az ország keleti és déli részén elhelyezkedők mutatnak tartósan magas munkanélküliséget (5. ábra). A többi kiválasztott kistérség esetében – a nagyobb városokhoz, főbb közlekedési útvonalakhoz közelebb, vagy egyszerűen csak régiójuk fejlettségénél fogva – tartósan közepes munkanélküliségi arányt találunk.

5. ábra

A munkanélküliség tartóssága és területi eloszlása, 1990–2003

A munkanélküliség tartóssága azért probléma, mert „elértékteleníti az emberi tőkét, ami még tovább rontja a munkába állási esélyeket. A tartós munkanélküliség dominánssá válása olyan ördögi kört indít el, amely...egy-egy térség lecsúszását, társadalmi és gazdasági problémák halmozódását hozza magával” (G. Fekete és Velkey 2002). A vizsgálati eredmények alátámasztják a roma lakosság aránya, illetve az aprófalvas településszerkezet és a munkanélküliség tartóssága közötti szignifikáns összefüggést is (Bódi és Obádovics 2000, Fekete 2002, Székely 2006).

A munkanélküliek végzettségét tekintve is – nem látványosan, de szignifikánsan (Sig. = 0,007) – nagyobb a lemaradás a 2003. év végén, a nyolc osztálynál kevesebbet végzett munkanélküliek aránya alapján. A 18 kistérség átlaga 9,7%, míg a 131 kistérség esetén 6,8%. Fontosabb azonban, hogy a kiválasztott csoportban a mezőgazdaságból kikerülő munkaerő vizsgálata sokkal kedvezőtlenebb képet nyújt, hiszen ennek a munkanélküli-rétegnek a képzettsége a teljes vizsgált időszak átlagában rendkívül alacsony (2. táblázat). A legfeljebb nyolc osztályt végzettek aránya a legtöbb esetben meghaladja a 60%-ot, elsősorban a Dél-Dunántúlon elhelyezkedő térségekben pedig megközelíti vagy meghaladja a 70%-ot is.

2. táblázat

*A mezőgazdasági munkanélküliek végzettség szerinti összetétele
a vizsgált kistérségekben (1990–2003, évenkénti átlag)*

(Százalék)

Kistérség	Legfeljebb az általános iskola 8 osztálya	Középfokú ^{a)}	Érettségi	Felsőfokú	Összesen
Sásdi	69,71	22,28	7,28	0,73	100,00
Sellyei	67,56	23,36	8,57	0,51	100,00
Siklósi	70,36	23,60	5,37	0,67	100,00
Bácsalmási	59,77	30,67	7,99	1,56	100,00
Zalaszentgróti	60,83	26,61	10,73	1,84	100,00
Jánoshalmi	54,05	34,73	8,95	2,27	100,00
Enyingi	71,45	21,76	6,05	0,74	100,00
Berettyóújfalui	61,14	29,40	7,29	2,18	100,00
Polgári	58,20	29,02	11,16	1,62	100,00
Kisbéri	60,17	27,95	9,46	2,41	100,00
Barcsi	67,31	25,69	6,12	0,88	100,00
Csurgói	67,96	23,79	7,60	0,66	100,00
Szeghalomi	58,38	31,67	9,07	0,87	100,00
Baktalórántházai	66,13	26,51	6,48	0,87	100,00
Fehérgyarmati	59,01	30,52	9,58	0,88	100,00
Vasvári	52,23	34,03	12,95	0,79	100,00
Vásárosnaményi	58,39	28,22	12,32	1,08	100,00
Nagyatádi	60,06	29,30	9,09	1,54	100,00

a) A szakmunkásképzőt, illetve szakiskolát végzett, érettségivel nem rendelkező munkaerő aránya.

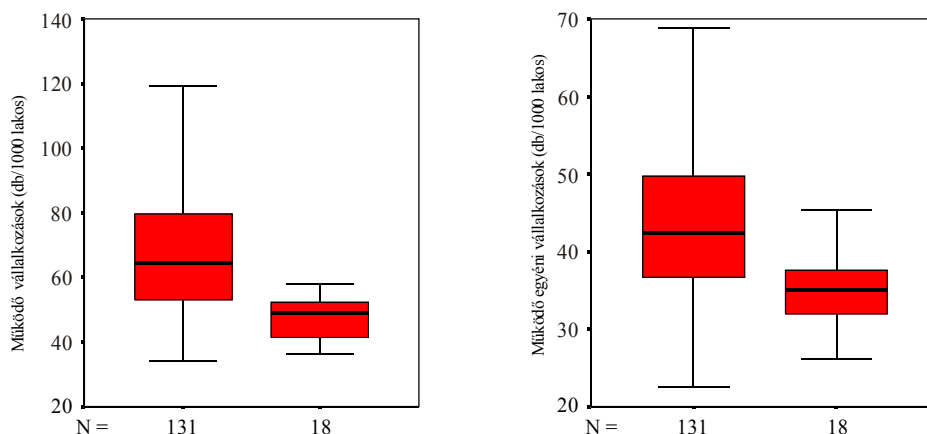
Forrás: az OMMK adatai alapján saját számítás.

A munkanélküliség mértékét növelheti a helyi munkaalkalmak fokozottabb hiánya is. A helyben foglalkoztatottaknak, illetve a helyben működő összes vállalkozásnak és az egyéni vállalkozásoknak az 1000 lakosra vetített számát tekintve 2003-ra vonatkozólag megerősíthető, hogy a 18 kistérségben szignifikánsan (Sig. = 0,000) kevesebb lehetőség

volt helyben dolgozni (6. ábra). A helyben foglalkoztatottak számát tekintve az átlagok 296,03 (N = 131) és 229,5 (N = 18).

6. ábra

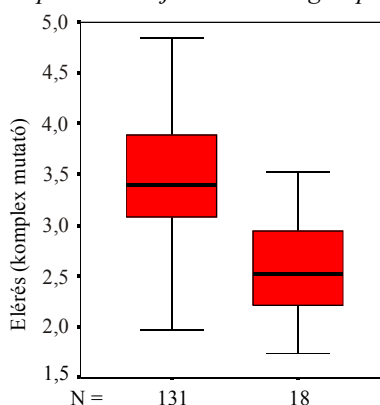
Működő vállalkozások és működő egyéni vállalkozások a két térségcsoportban, 2003

A munkanélküliség előtérbe helyezi a fejlettebb területekhez, centrumokhoz való kapcsolódás szerepét, annak vizsgálatát, hogy a munkaerő mennyiben képes – helyi lehetőségek hiányában – közeli nagyvárosokban munkát vállalni, és a közlekedési hálózat ezt mennyire teszi lehetővé⁷. Az elérics (7. ábra) abból a szempontból is fontos, hogy a hazai, illetve külföldi nagyvállalatok, valamint a kis- és középvállalkozások mennyire képesek megközelíteni a Magyarországon még kevésbé mobil szabad munkaerőt.

7. ábra

Az elérics komplex mutatója a két térségcsoportban, 2002*

* A modellben a kistérségek településeinek átlagában Budapest elérése 40, a legközelebbi két megyeszékhely és kistérségközpont 25-25, a települések intézményellátottsága alapján számított saját erő 10%-os súlyt képvisel (Faluvégi 2004).
 Forrás: A Terra Stúdió Kft. adatai és Faluvégi Albert adatközlése alapján saját számítás.

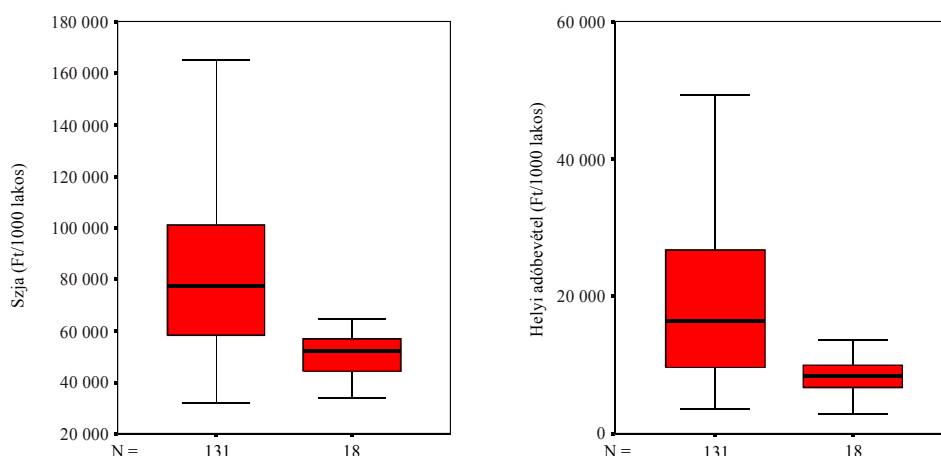
⁷ Az agrárágazaton kívüli munkalehetőségek elérhetősége azért is lényeges, mivel „a mezőgazdaságból kikerült munkanélküliek szektoron belüli elhelyezkedési esélyei gyakorlatilag egyenlők a nullával” (Obádovics 2004).

A vizsgálatba bevont kistérségek (különösen a dél- és észak-alföldi, valamint a déldunántúli területek) elérési viszonyai – a kvartilisek alapján abszolút értelemben is – a vizsgált időszak végén kedvezőtlenek⁸ (Sig. = 0,000). Bár az Enyingi és a Kisbéri kistérségek az autópályákhoz való közelségüknel fogva kedvezőbb helyzetűnek mondhatók, összességében megállapítható, hogy a kérdéses területek lakosságának a közeli városokban, centrumokban található lehetséges munkahelyekre való eljutása korlátozott.

A helyi foglalkoztatás hiánya és a térségen kívüli munkalehetőségek elérésének nehézsége – a fokozott szociális terheken túl – a helyi adóbevételeken, a személyi jövedelemadón is (mindkét mutatónál Sig. = 0,000) tetten érhető (8. ábra). Ezzel kapcsolatban két kedvezőtlen folyamatot kell megemlíteni. Az egyik a kisebb keresetek következtében fellépő fizetőképes kereslet csökkenése, amely a szolgáltatások kivonulását, újak megtelepedésének korlátját, ezeken keresztül további munkahelyek elvesztését, vagy azok számának stagnálását idézi elő.

8. ábra

A személyi jövedelemadó és a helyi adóbevétel a két térségcsoportban, 2003

Ehhez járul, hogy ha az alapvető szolgáltatások kivonulnak egy területről, akkor ezeket a térségen kívül keresik meg, és a kevés helyben termelődő jövedelmet is a térségen kívül költik el. Ez megint csak erősíti az „ördögi kört”. Ez a veszély akkor is fennáll, ha a lakosság képes az ingázásra, „külső” munkahelyek elérésére, mert sok esetben a munkahely településén megtalálható szolgáltatásokat veszi igénybe.

A másik probléma a helyi adóbevételek hiánya, amely a szolgáltatások, munkahelyek kivonulása, elmaradása esetén csak fokozódik. A helyi bevételek szükségessége alapvetően megkérdőjelezheti a helyi fejlesztések lehetőségét, hiszen gyakran a támogatás alapfeltételeként előírt önerő sem áll rendelkezésre.

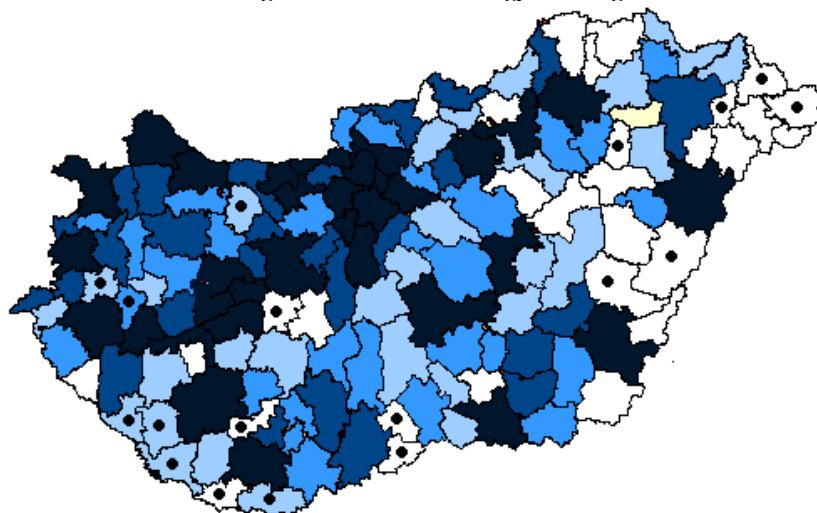
Az ingázásnak, a fejlettebb területeken meglévő lehetőségek elérésének másik fontos aspektusa az iskolai végzettség (például Bartos 2003, Köllő 2006). Tekintettel arra, hogy a munkaképes korú népesség iskolai végzettsége igen fontos magyarázó tényezője mind a

8 Az M3-as autópályának köszönhetően a Polgári kistérség elérhetősége a vizsgált időszak óta jelentősen javult.

hazai, mind a külföldi vállalatokban foglalkoztatottak térbeli eloszlásának (Fazekas 2005), fontos megvizsgálni, a lehatárolás eredményeivel összevetni az iskolázottság (az átlagos elvégzett osztályszám) területi eloszlását (9. ábra) is.

9. ábra

Az iskolázottság területi eloszlása Magyarországon, 2001

Átlagos osztályszám: □ 7,80 – 8,20 □ 8,21 – 8,44 □ 8,45 – 9,09 □ 9,10 – 9,46 □ 9,46 – 10,02
● Vizsgált kistérségek.

Forrás: KSH (a 2001. évi népszámlálás) adatai alapján saját szerkesztés.

Kijelenthető, hogy az agrárfoglalkoztatási válság megjelenése együtt jár az érintett területek lakosságának alacsony iskolázottságával. Ez teljesen kézzelfogható a kiválasztott észak- és dél-alföldi kistérségek mindegyikében, amelyek a legrosszabb értéket produkáló térségek közé tartoznak, és a többi kistérség esetén – még azokban is, melyek egyébként fejlettebb régióhoz tartoznak – szintén egyértelműen megállapítható az összefüggés. Ez különösen nehézé teszi, hogy a munkaerőpiacról kiszorult munkaerő helyben más ágazatokba helyezkedjen el, mivel a gazdasági egységek általában elkerülik ezeket a területeket. A percentilisek elhelyezkedése alapján itt is megállapítható a 18 kistérség általános (és abszolút) lemaradása. Az átlagos elvégzett osztályszám⁹ és a területi fejlettség közti összefüggés miatt ez a tény hangsúlyozandó.

Az alacsonyabb iskolázottság valószínű oka a képzettebb réteg kiáramlása is. Bár napjainkban, amikor a piaci tényezők mozgásterét nagyobb, a tőke elvben vidéken is megtalálhatná a munkaerőt, korábbi tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy ott nem talál megfelelően képzett, megfelelő fokon fegyelmezhető munkást, nemegyszer annak következtében, hogy az erre alkalmas munkaerő már a városokba költözött (Bódi 2001). Ezt támaszthatja alá a vándorlás alakulásának vizsgálata.

⁹ Bár a területi különbségeket ez a mutató jelzi leginkább, fontos kiemelni, hogy ez az abszolút (és szignifikáns) lemaradás a humán erőforrás minőségét összetettebben jelző HDI, továbbá az érettségi nélkül foglalkoztatottak arányának összehasonlításakor is fennáll.

1990 és 2001 között a Vásárosnaményin kívül a vizsgálatba bevont összes kistérség negatív évi vándorlási különbözetet mutatott. Ez valószínűsíti, hogy munkalehetőségek hiányában a mobilabb és képzettebb munkaerő elhagyta korábbi lakóhelyét, felerősítve ezzel a képzettség faktorában helyet foglaló mutatók további romlását. Az időszak végén (2003) az átlagok és a percentilisek elárulják (3. táblázat), hogy a kiválasztás az esetek nagy részében erősebb elvándorlással jár együtt, és a 18 kistérség átlagában már egyértelmű elvándorlásról beszélhetünk, míg a többi kistérség átlagosan pozitív egyenleget mutat (Sig. = 0,017).

3. táblázat

A 2003. évi vándorlási egyenleg eloszlása a két csoportban

(fő/1000 lakos)

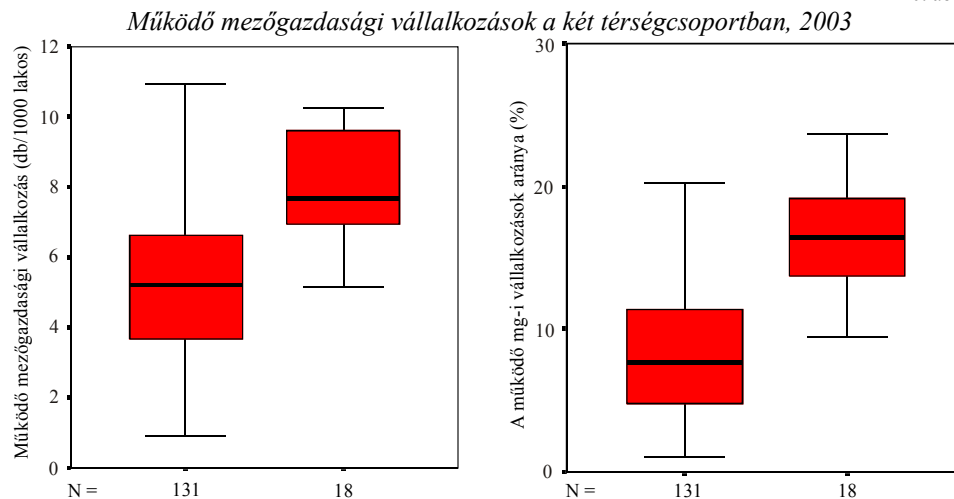
Térségcsoportok	Átlag	Percentilisek						
		5	10	25	50	75	90	95
Nem kiválasztott	0,729	-7,818	-6,396	-3,378	-0,190	2,466	9,442	16,678
Kiválasztott	-3,308	-9,899	-7,555	-6,172	-3,449	-0,438	2,626	.. ^{a)}

a) Nincs adat, mert az alacsony (18) elemszám miatt az SPSS program nem számítja ki.

Laky (2003) szerint „a munkanélküliség és az állásba lépési esélyek növekvő területi különbségei pozitív összefüggésben vannak a migrációs egyenlegek alakulásával és a magas munkanélküliségi rátákkal; alacsony bérekkel rendelkező területen migrációs veszteségek, míg az alacsony munkanélküliségű, magas bérű területeken migrációs nyereségek halmozódtak fel az elmúlt években”. Ezt alátámasztják és a mezőgazdasági munkanélküliség oldaláról kiegészítik a kutatás eredményei is. Ez azért is fontos, mert Madarász (2004) szerint a vidéki népesség helyben tartása nélkül a mezőgazdaságnak és a vidéknek tulajdonított multifunkcionális szerepek és feladatok ellátása erősen megkérdőjeleződik. Ide kapcsolódik, hogy a vizsgálat alapján a kiválasztott térségekben az agrárágazatból kiszorulók nagy (átlagosan 20–30) százaléka a 45 évnél idősebb korcsoportból került ki. Ennek a rétegnek viszont már gondot jelenthet a vándorlás, az ingázás, és iskolázottsági problémái is lehetnek. Az agrárfoglalkoztatási válság tehát erősítheti az érintett térségek demográfiai viszonyainak romlását, és ezzel tovább fékezheti egyéb lehetőségek és munkahelyek megtelepedését is.

Vizsgálatai alapján Fekete (2002) már jelezte, hogy a munkanélküliség tartóssága és a mezőgazdaságban működő vállalkozások aránya közt szignifikáns kapcsolat van, mivel a magas tartós munkanélküliséget produkáló településeken a működő agrárvállalkozások aránya magasabb, az ipari és szolgáltatási területeken működő vállalkozások aránya pedig kisebb, mint az alacsony tartós munkanélküliségű településeken. Bár az eltérés nem volt jelentős, a szórás magas értékei jelezték, hogy a háttérben nagyobb eltérések fordulhatnak elő. A csak egyetlen – 2000. – év adataira épülő, és a területi eloszlást, valamint a munkanélküliség eredetét nem elemző kutatás eredményeit jelen vizsgálat hosszabb időtávon, és az agrár-munkanélküliség oldaláról határozottan megerősíti. A mezőgazdaságnak való kitettség ugyanis egyértelműen és szignifikánsan jellemzi a 18 térséget. Határozott az eltérés a két térségcsoport közt (10. ábra), ha az agráriumban működő vállalkozások számát a lakosságra vagy az összes működő vállalkozásra vetítjük (mindkét esetben Sig. = 0,000).

10. ábra

Az eltérés kimutatható annak ellenére, hogy a kiválasztás éppen a mezőgazdaságból történt legnagyobb arányú és tartós munkaerő-kiszorulás volt. Ez egyrészt abból következik, hogy az érintett területek hagyományos agrártérségek, a mezőgazdasággal való foglalkozásnak itt jelentős tradíciói vannak. Ugyanakkor utal arra is (ez különösen a vállalkozások arányán figyelhető meg), hogy az agrárium – más lehetőségek hiányában – kényszerpálya az itt élők számára. Ezt a perifériális helyzet, a térségen kívüli munkalehetőségeknek, illetve maguknak a kiválasztott területeknek a rossz elérhetősége, az agrár-munkaerő és egyáltalán a helyi humán erőforrás igen kedvezőtlen kor- és képzettségi szerkezete váltja ki.

Az alapmutatókra irányuló vizsgálat részeként diszkriminanciaelemzéssel megállapítható, hogy a faktorokban összefogott eredeti változók közül melyek járulnak hozzá leginkább a 18 térség elkülönítéséhez. A diszkriminálófüggvénnyel bizonyítható, hogy a kiválasztott 18 kistérségre – a többihez képest – a mezőgazdasági vállalkozások magas aránya és a lakosságszámra vetítve jelentősebb regisztrált munkanélküliség jellemző. Mivel az agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő területek a diszkriminálófüggvény alapján egyértelműen különválaszthatók a többi kistérségtől a regisztrált munkanélküliek ezer lakosra jutó száma alapján, jogos a feltételezés, hogy az agrár-munkanélküliség alapvetően meghatározza a kiválasztott térségek munkaerő-piaci helyzetét, és a mezőgazdaságból kiszorulóknak döntően befolyásolja a munkanélküliség nagyságát a vizsgált kistérségekben.

A kiválasztott térségek csoportosítása

Annak megválaszolására, hogy a 18 kistérség teljesen heterogén-e, és mindegyik kizárólag külön-külön, a saját adottságai alapján fejleszthető, vagy esetleg kialakítható olyan homogénabb szerkezet, amely megkönnyíti a potenciális fejlesztési lehetőségek és feladatok megfogalmazását, klaszteranalízis nyújtott segítséget. A korábban nyert faktorokra és a standardizált alapmutatókra is lefuttatott klaszterező eljárással (a K-közép és többfajta hierarchikus módszer is ugyanazon eredményt adta) három csoport különíthető el (11. ábra).

A kiválasztott kistérségek klasztereinek területi eloszlása

- 1. klaszter (Barcs, Baktalórántháza, Csurgó, Fehérgyarmat, Nagyatád, Sásd, Sellye, Siklós, Vásárosnamény kistérsége)
- 2. klaszter (Bácsalmás, Berettyóújfalú, Jánoshalma, Szeghalom kistérsége)
- 3. klaszter (Enying, Kisbér, Polgár, Vasvár, Zalaszentgrót kistérsége)

Forrás: Ritter (2008).

Első megközelítésben felfedezhető bizonyos területi összefonódás az egyes klasztereken belül. Ez megerősíti a területi elhelyezkedés differenciáló hatását. Az első klaszterbe (*agrár foglalkoztatási válsággal küzdő, halmozottan hátrányos helyzetű vidéki térségek*) Dél-Dunántúl és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye aprófalvas, nagyarányú roma népességgel jellemezhető kistérségei kerültek. A második klaszter (*agrár foglalkoztatási válsággal küzdő, relatíve fejletlen vidéki térségek*) nagy részét Dél-Alföld kedvezőbb agráradottságokkal, fejlettebb központokkal, de elmaradottabb falvakkal jellemezhető területei, illetve a Szeghalomival közvetlen határos Berettyóújfalui kistérség alkotják. A harmadik klaszter (*agrár foglalkoztatási válsággal küzdő, dinamizálható vidéki kistérségek*) elemei fejlettebb környezetben elhelyezkedő, belső perifériás, aprófalvas vagy ritka településhálózattal rendelkező térségek.

Következtetések

Az agrár-munkanélküliség szempontjából vizsgálatba vont területek szoros összefüggést mutatnak a területi egyenlőtlenségekkel. A helyi erőforrások tekintetében tetten érhető a lemaradás a társadalmi, gazdasági, kulturális folyamatokban, a jövedelmek, a helyi bevételek mértékében, a szociális ellátórendszer leterheltségén, a térségek infrastrukturális állapotán, a lakosság képzettségén, a foglalkoztatási lehetőségek alakulásán. A területi egyenlőtlenséggel való kapcsolat, valamint a mezőgazdaságból kikerülő munkaerő karakterisztikáinak ismeretében feltételezhető, hogy – legalábbis rövid távon – nem

ígérkezik lehetőség ennek a munkaerőnek a munkaerőpiacra történő aktív visszatérésére. Ezt a helyi munkaalkalmak szűkössége, a térségen kívül található munkahelyek elérésének problémája, valamint elsősorban a munkaerő képzettsége, korösszetétele valószínűsíti. Ugyanezek a tényezők viszont már felvetik a helyi fejlesztések lehetőségének, megvalósíthatóságának kérdését. Ez a munkanélküliség szempontjából különösen azért fontos, mert hosszabb távon nem a foglalkoztatás- és szociálpolitika, hanem egy térség gazdaságának fejlesztése hozhat valódi eredményt.

Azok a területek, amelyek egy hosszabb időszakot vizsgálva folyamatos és tartós munkaerő-kiáramlást produkálnak az agrárgazdaságból, éppen a mezőgazdaságtól való szoros függés által választhatók szét a többitől, a megfigyelt időszak végén is. Így leszögezhető, hogy a mezőgazdaság hangsúlyos, bár leginkább kényszer szülte szerepet játszik ezen térségek életében. Árnyalja a kapott eredményeket, hogy a helyzetről nem lehet teljesen objektív képet nyerni, hiszen a foglalkoztatás (és ugyanúgy a munkanélküliség) oldaláról a regisztrációban csak töredéke jelenik meg azoknak, akik az agráriumtól kisebb-nagyobb arányban, de függenek. Hiszen a mezőgazdaság sokszor az egyetlen olyan nem regisztrált alternatíva (bár az alternatíva szó ebben az esetben inkább esélyre cserélendő), ami a kedvezőtlen helyzetben lévő lakosságnak bizonyos fokú megélhetést vagy jövedelemkiegészítést nyújt. Ebben a megközelítésben tehát a mezőgazdaság szociális funkciójának kihasználása, erősítése (különösen a sokszor jellemzően nagyarányú roma lakosság tekintetében) alapvető fontosságú feladat, kiemelten az első klaszter fejlesztésénél.

Ugyanakkor le kell szögezni (és ezt az agrárgazdaságnak leginkább kitett kistérségek helyzetelemzése is hangsúlyozták), hogy a mezőgazdaság fejlesztése önmagában nem jelenthet megoldást a vizsgálatba bevont területek problémáira. A hagyományos agrármegközelítés már nem eredményezheti ezekben a vidéki térségekben a foglalkoztatottság növekedését, így a fejlesztés hangsúlyának az agráriumon kívüli programok felé kell tolnia.

A mezőgazdaságon kívüli fejlesztések lehetősége azonban (bár fontos lenne) a vizsgált területeken, jelenlegi állapotukban erősen megkérdőjelezhető. A foglalkoztatottságot növelő, beruházásösztönző programok alkalmazkodni képes munkaerőt vagy vállalkozót igényelnek, ám a korábbi mezőgazdasági struktúrák átalakulásától leginkább szenvedő, gyakran halmozottan hátrányos helyzetű vidéki térségek agrár-munkanélkülisége nem felel meg ezeknek az elvárásoknak. A legtöbb helyi dokumentum is elismeri, hogy a fejlesztések legnagyobb fűkezőereje éppen annak alanya, a lakosság, a humán erőforrás. Súlyosbítja a helyzetet, hogy helyi munkaalkalmak és szolgáltatások hiányában nehéz megtartani a képzett munkaerőt, a képzett munkaerő hiánya pedig – tetézve a rendkívül rossz elérhetőséggel, szociális terhekkel, kedvezőtlen demográfiai folyamatokkal – távol tartja a tőkét. Azt a tőkét, aminek a vonzásához szükséges fejlesztéseket, az azok alapjául szolgáló önerőt az érintett térségek nem tudják felmutatni, mert hiányoznak a helyi vállalkozásokból, gazdasági tevékenységekből származó bevételek. Ez az önmagát erősítő folyamat, a szociális szempontok ellen ható piaci mechanizmus, megkérdőjelezheti az önálló helyi fejlődést. A fejlesztésekhez és összefogáshoz szükséges szellemi kapacitás kiáramlása, távolmaradása, összességében a szellemi tőke hiánya ehhez jelentős mértékben hozzájárul. Ráadásul, a vizsgálatok és a szakirodalom alapján is valószínűsíthető, hogy még a helyi gazdaság jelentősebb erősödése és fejlődése esetén is kétséges az

agráriumból kikerülő, idősebb korosztályhoz tartozó, szakképzetlen vagy nehezen konvertálható szaktudással, alacsony alkalmazkodóképességgel rendelkező munkanélkülieknek a munkaerőpiacra történő aktív visszatérése.

Felmerül a kérdés: azoknak a rétegeknek, amelyek valamely oknál fogva tartósan kiszorultak az agrárfoglalkoztatásból, lehet-e másmilyen, más ágazatban kialakítandó vagy meglévő lehetőségeket találni? Vajon az a humán erőforrás-állomány, amelyik az utóbbi időben elhagyni kényszerült az agráriumot, képes-e, hajlandó-e másmilyen képességeket elsajátítani? Ennél a rétegnél alkalmas-e az unió emberi erőforrásokkal kapcsolatos célrendszere ellátni a feladatát? Akkor, amikor jóval többen fejezik be az agrártevékenységet, mint ahányan folytatják (részben a birtokkoncentrációnak, a munkaerőt kiváltó technológiának, a fiatal generációk eltérő beállítottságának és egyebeknek köszönhetően), miközben az unió maga is a versenyképességre való törekvést hangsúlyozza, és a vidékfejlesztési politikájában is ennek egyik eszközeként a birtokok gazdasági méretének növelését nevezi meg (EC 2006a). Fentiek megválaszolása további fontos kutatási cél.

Megoldást jelenthet talán, hogy a következő években jelentős beruházások kezdődnek a főbb távközlési, szállítási, energetikai és vízi infrastruktúrában. Jelentős támogatás lesz elérhető a strukturális alapokból, a transeurópai hálózatoktól kezdve az üzleti vagy tudományos parkok csatlakozásainak fejlesztéséig. Az 2007–2013-as programozási időszak vidékfejlesztési politikájában megfogalmazódott, hogy ezen források méltányos részét a vidéki térségeknek kell juttatni, a vidéki és városi térségek fejlődése közötti megfelelő egyensúly biztosítása érdekében (EC 2006b). A munkahelyek és a növekedés szempontjából, a multiplikátorhatás teljes megvalósulása érdekében, a vidékfejlesztési programok rendkívül fontosak lehetnek az említett beruházásoknak a helyi stratégiákhoz való kapcsolásában.

Az új programozási időszakban – mivel úgy tűnik, a vidékfejlesztés csak részben képes a munkahelyhiány enyhítésére – a közösségi eszközök teljes skáláját fel kell használni a növekedés és a foglalkoztatás előmozdítására a vidéki térségekben. A tagállamok kötelesek biztosítani a strukturális, a foglalkoztatási és a vidékfejlesztési politikák lehető legnagyobb mértékű szinergiáját, hiszen „a gazdaságilag erősebb, több saját erővel rendelkező térségek könnyebben juthatnak vidékfejlesztési támogatásokhoz, ami az egyes térségek fejlettségbeli eltérésének további differenciálódásához, a fejlett és fejletlen térségek közötti szakadék elmélyüléséhez vezethet” (Sarudi 2002).

Ebből kifolyólag további kutatási cél a vizsgált időszak óta eltelt évekre nézve az uniós támogatási lehetőségek és források, a helyi fejlesztéssel kapcsolatos modellek, valamint a vidékfejlesztési politika empirikus vizsgálata (különös tekintettel a munkahelyteremtésre és -megőrzésre, az alternatív jövedelemszerzési lehetőségekre és diverzifikációra, a humán erőforrás képzésére, additionalitásra, hálózatépítésre).

Végül, mivel az itt ismertetett vizsgálat alapján kijelenthető, hogy az önálló, hatékony, helyi (gazdaság)fejlesztés jelenlegi állapotukban megkérdőjelezhető, a kiválasztott 18 térség számára nélkülözhetetlennek tűnik állami szintű speciális programok kidolgozása, és források allokálása is¹⁰. Ezen belül a humán tényezőkre elsődleges figyelmet kell fordítani, mivel most ezek állapota jelenti a fejlesztések legnagyobb gátját, ahelyett, hogy

¹⁰ Az Új Magyarország felzárkóztatási program, illetve a „Nem mondunk le senkiről” zászlóshajó-program hatékony megvalósulása segíthet, azonban ezek nem vonatkoznak az összes kiválasztott kistérségre.

alapvető erőforrás volna, ahogy az elméletek megfogalmazzák. Ez különösen akkor értelmezhető, ha a tudásalapú társadalom, a tudásalapú gazdaság szemszögéből közelítjük meg a kérdéskört.

IRODALOM

- Bartus Tamás* (2003): Ingázás. In: Fazekas Károly (szerk.): Munkaerő-piaci tükrök 2003. MTA KTK–OFA, Budapest
- Bódi Ferenc* (2001): A települési önkormányzatok érdekvégyesítése a területpolitikában. Doktori értekezés. Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest
- Bódi Ferenc – Obádovics Csilla* (2000): Munkanélküliség a vidéki Magyarországon. Területi Statisztika 1.
- Commission for Rural Communities (CRC) (2008): State of the countryside 2008. CRC, Cheltenham
- Csésfalvy Zoltán* (1999): Helyünk a nap alatt... Magyarország és Budapest a globalizáció korában. Kairosz, Budapest
- Dicken, P.* (2003): Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. SAGE Publications, London
- EC (1999): Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union. European Commission, Luxembourg
- EC (2006a): Rural Development in the European Union – Statistical and Economic Information – Report 2006. European Commission, DG AGRI, Brussels
- http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2006/RD_Report_2006.pdf
- EC (2006b): Az EU vidékfejlesztési politikája 2007–2013 között. Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, Luxembourg
- EDA (U.S. Economic Development Administration) (2007): Unlocking Rural Competitiveness: The Role of Regional Clusters. Center for Regional Development–Purdue University, Indiana Business Research Center – Indiana University
- http://www.eda.gov/ImageCache/EDAPublic/documents/pdfdocs2006/unlockingruralcompetitivenessfullreport_2epdf/v1/unlockingruralcompetitivenessfullreport.pdf
- Enyedi György* (2004). Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. Magyar Tudomány 9.
- Faluvégi Albert* (2004): A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása és várható hatásai az átmenet időszakában. MTA KTK, Budapest
- Fazekas Károly* (2005): Effects of FDI Inflows on Regional Labour Market Differences in Hungary. *Economie Internationale* 2.
- Fekete Attila* (2002): A tartós munkanélküliség alakulása a '90-es évtizedben. In: G. Fekete Éva (szerk.): A tartós munkanélküliség kezelése vidéki térségekben. MTA RKK, Miskolc–Pécs
- G. Fekete Éva* (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az észak-magyarországi régióban. *Földrajzi Közlemények* 1–2.
- G. Fekete Éva – Velkey Gábor* (2002): A tartós munkanélküliség és kezelése vidéki térségekben. In: G. Fekete Éva (szerk.): A tartós munkanélküliség kezelése vidéki térségekben. MTA RKK, Miskolc–Pécs
- Horváth Gyula* (2001): Magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben. *Tér és Társadalom* 2.
- Horváth Gyula* (szerk.) (2006): Régiók és települések versenyképessége. MTA RKK, Pécs
- Huovari, J. – Kangasharju, A. – Alanen, A.* (2002): Constructing an index for regional competitiveness. In: Acs, Z. – de Groot, H. L. F. – Nijkamp, P. (ed.): *The Emergence of the Knowledge Economy: a Regional Perspective*. Springer, London
- Káposzta József* (2007): Regionális gazdaságtan. Egyetemi jegyzet. SZIE GTK, Gödöllő
- Köllő János* (2006): A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon: Újabb számítások és számpéldák. MTA KTI, Budapest
- Kulcsár László* (2008): A vidékfejlesztés szociológiája. Dialóg–Campus, Budapest–Pécs. Megjelenés alatt
- Laki László* (2007): Vidék, falvak és a szegénység. A falu 4.
- Laky Teréz* (2003): Magyarországi munkaerőpiac 2003. Foglalkoztatási Hivatal OFK, Budapest
- Lengyel Imre* (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged

- Lukovics Miklós – Kovács Péter* (2008): Eljárás a területi versenyképesség mérésére. *Területi Statisztika* 3.
- Madarász Imre* (2000): Hogyan készítsünk vidékfejlesztési programot? Agroinform, Budapest
- Madarász Imre* (2004): A vidék funkciói az Európai Unióban. A falu 4.
- Mitra, P. – Yemtsov, R.* (2006): Increasing Inequality in Transition Economies: Is There More to Come? World Bank Policy Research Working Paper 4007. World Bank, Washington DC
<http://econ.worldbank.org>.
- Moseley, M. J.* (2003): *Rural Development Principles and Practice*. Sage Publications, London
- Nagy Henrietta – Káposzta József* (2008): Increasing Regional Inequalities within the European Union. In: First International Conference on Social Sciences (21–22 August 2008, İzmir–Turkey). Kézirat
- Novák Géza – Papdi Ákos* (2007): Gazdasági egyenlőtlenségek a kibővült Európai Unióban. *Területi Statisztika* 6.
- Obádovics Csilla* (2004): A vidéki munkanélküliség térségi eloszlásának elemzése. Doktori értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő
- Obádovics Csilla – Kulcsár László* (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon. *Területi Statisztika* 4.
- OECD (1996): *The Knowledge-Based Economy. Science, Technology and Industry Outlook 1996*. OECD, Paris
- OECD (2006): *The New Rural Paradigm. Policies and Governance*. OECD, Paris
- Ottaviano, G. L. P. – Pinelli, D.* (2006): Market potential and productivity: Evidence from Finnish regions. *Regional Science and Urban Economics* 36.
- Puljiz, J.* (2004): Economic Development. In: *How to Improve Development on Local Level? Handbook with Best Practice Examples from South-East Europe*. Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb
- Rechnitzer János – Smahó Melinda* (2005): *A humán erőforrások sajátosságai az átmenetben*. MTA KTI, Budapest
- Ritter Krisztián* (2008): *Agrárfoglalkoztatási válság és a területi egyenlőtlenségek*. Doktori értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő
- Sarudi Csaba* (2002): Mit várhat a magyar vidék az Európai Unió csatlakozási ajánlatai alapján? Áttekintés és esettanulmány. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Témacsoport, Kaposvár
<http://www.cipp.hu/files/hu/53/22/1602667725.pdf>
- SERA (2006): *Study on Employment in Rural Areas, Final Deliverable*. European Commission, DG AGRI, Luxembourg
- Swinburn, G. – Goga, S. – Murphy, F.* (2004): *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh
- Szabó Pál* (2006): A fejlettség makroregionális különbségeinek alakulása az Európai Unióban. In: III. Magyar Földrajzi Konferencia. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
geogr.elte.hu/ref/REF_Cikkek/SzaboPal/7_szabopal_tanulmánya.pdf
- Székely György* (2006): Az aprófalvak népességmegtartó képességének állapota, változásai, irányai, illetve javításának lehetőségei. ELTE–TÁTK, Budapest
- Wong, C.* (2002): Developing Indicators to Inform Local Economic Development in England. *Urban Studies* 39.

Kulcsszavak: belső erőforrások, endogén erőforrások, helyi fejlesztés, mezőgazdaság, munkanélküliség, területi egyenlőtlenségek, vidékfejlesztés, vidéki kistérségek.

Resume

Main objective of this paper was to determine the possibilities of the local endogenous development on those impaired micro regions that suffered most from the decrease of employment in the agriculture in Hungary during the period 1990–2003. The areas involved in the examination have strong correlation with the spatial inequalities, and the 18 micro-regions lag behind concerning the necessary local resources, especially the human resource.